

Н.А.БЕРДЯЕВ ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ АЙРИМ ҚИРРАЛАРИ**Уракова Наргиза Саломовна**

Қарши давлат университети фалсафа фанлари номзоди

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7440167>

Аннотация. *Фан ва техника ривожланиб борган сари унда фалсафий умумлашмаларга бўлган эҳтиёж ҳам кенгаяди, чуқурлашади. Бу эса инсониятнинг кўп асрлик тарихий тараққиёти жараёнида шаклланган ақл-заковатининг етук маҳсули бўлган фалсафий мерос ва қадриятларни чуқур, илмий ўрганиши, уларни ривожлантириши, мустақил Ўзбекистоннинг демократик йўлдан сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маънавий илгарилаб бориши муаммоларини яхлит таҳлил қилиши, кишиларнинг илгор дунёқарашини шакллантиришига янгича, ижодий ёндашиши заруриятини келтириб чиқаради.*

Калит сўзлар: *цивилизация, бағрикенглик, персонализм, экзистенциализм, инсон эркинлиги, ижтимоий бошқарув, маънавий тараққиёт.*

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИЛОСОФСКОГО НАСЛЕДИЯ Н.А. БЕРДЯЕВА

Аннотация. *По мере развития науки и техники потребность в философских обобщениях расширяется и углубляется. Это глубокое, научное исследование философского наследия и ценностей, являющихся зрелым продуктом разума, сформировавшегося в ходе многовекового исторического развития человечества, их развитие, всесторонний анализ проблем политической, экономической, социальной и духовное продвижение независимого Узбекистана по демократическому пути, формирование передового мировоззрения людей создает потребность в творческом подходе.*

Ключевые слова: *цивилизация, толерантность, персонализм, экзистенциализм, свобода человека, социальное управление, духовное развитие.*

SOME ASPECTS OF THE PHILOSOPHICAL HERITAGE OF N.A. BERDYAEV

Abstract. *As science and technology develop, the need for philosophical generalizations expands and deepens. This is a deep, scientific study of the philosophical heritage and values, which are a mature product of the mind, formed during the centuries-old historical development of mankind, their development, a comprehensive analysis of the problems of the political, economic, social and spiritual advancement of independent Uzbekistan along the democratic path, the formation of an advanced worldview of people creates a need for creative approach.*

Keywords: *civilization, tolerance, personalism, existentialism, human freedom, social management, spiritual development.*

Кириш

Умуминсоният цивилизациясининг маънавий асосларида чуқур ўзгаришлар содир бўлаётган ҳозирги даврда жаҳон фалсафа илми вакилларининг қарашлари, жумладан, Н.А.Бердяев фалсафий таълимоти ва илмий мероси ҳам ўз аҳамиятини йўқотган эмас. Шу боисдан, жамиятнинг демократлашуви билан Н.А.Бердяев фалсафий меросини тадқиқ этишга қаратилган бир қатор ишларни амалга ошириш, унинг ижодидан самарали фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга.

Дунё тан олган файласуфнинг кўпгина асарлари ханузгача ўзбек тилида нашр этилмагани сабаб ёшларимиз улардаги ғоявий қарашлар билан яхши таниш эмас. Шу боис, Н.А.Бердяевнинг асарларини ўзбек тилига таржима қилиш, ундаги ахлоқий, ижтимоий-

сиёсий, диний қарашларни илмий асосда таҳлил қилиш лозим. Учинчи Ренессанснинг пойдеворини қўйишда нафақат миллий маданий меросни, балки жаҳон фалсафаси тафаккури тарихини ўрганиш, илмий тадқиқ ва тарғиб этишга эҳтиёж ошмоқда. Бу эса муайян даражада Ўзбекистон Республикаси ва Россия Федерацияси давлатлари, ўзбек ва рус халқлари ўртасидаги ўзаро дўстлик, ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, бирлик ва тотувликни мустаҳкамлашга ёрдам беради. Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг Россия Федерациясига ташрифлари чоғида: “Ўзбекистон халқи буюк рус халқини, унинг бой тарихи, санъати, анъана ва кадриятлари, рус характериға хос бағрикенгликни чуқур ҳурмат қилишини алоҳида таъкидлашни истардим” – деган фикрлари ўринлидир.

Фан ва техника ривожланиб борган сари унда фалсафий умумлашмаларға бўлган эҳтиёж ҳам кенгайди, чуқурлашади. Бу эса инсониятнинг кўп асрлик тарихий тараққиёти жараёнида шаклланган ақл-заковатининг етук маҳсули бўлган фалсафий мерос ва кадриятларни чуқур, илмий ўрганиш, уларни ривожлантириш, мустақил Ўзбекистоннинг демократик йўлдан сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маънавий илгарилаб бориш муаммоларини яхлит таҳлил қилиш, кишиларнинг илғор дунёқарашини шакллантиришға янгича, ижодий ёндашиш заруриятини келтириб чиқаради. Шу ўринда Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг қуйидаги фикрларини келтириш мақсадға мувофиқдир: “Шарқ донишмандлари айтганидек: “Энг катта бойлик – бу ақл-заковат ва илм, энг катта мерос – бу яхши тарбия, энг катта қашшоқлик – бу билимсизликдир!”. Шу сабабли ҳаммамиз учун замонавий билимларни ўзлаштириш, чинакам маърифат ва юксак маданият эгаси бўлиш узлуксиз ҳаётий эҳтиёжға айланиши керак.”

Зеро, Конфуцийнинг фалсафий ҳикматлари, Афлотуннинг “Ғоялар дунёси ва нарсалар дунёси” тўғрисидаги таълимоти, Гегель диалектикаси, инсонпарвар замонавий фалсафий оқимларда илгари сурилаётган фикрлар сингари Н.А.Бердяевнинг диний фалсафаси ва экзистенциализми ҳам миллий мафқуранинг умуминсоний асосларидан биридир.

Материаллар ва методлар

Олимнинг фалсафий мероси ва таълимотининг айрим қирралари Ўзбекистон мустақиллиги даврида нашр қилинган фалсафа ва бошқа ижтимоий-гуманитар фанларға оид дарсликлар, ўқув қўлланмаларида акс этган. Бироқ, бизнингча, бу мақолаларда Н.А.Бердяев ижодининг моҳиятини тўлиқ ўрганилмаган.

Фалсафаға оид луғатларда файласуфнинг ҳаёти, фаолияти, таълимотининг мазмунини ифодаловчи махсус мақолалар берилган. Олим ҳақида маълумотлар истиқлол йилларида республикамизнинг бир қатор файласуф, сиёсатшунос, тарихчи оимлари ва хорижий тадқиқотчиларнинг ўзбек тилиға таржима қилинган монографиялари, китоблари, рисоаларида ҳам берилган.

Ушбу манбаларда муаллифлар ўз муаммолари доирасида мутафаккирнинг фалсафий меросидаги дин, ахлоқ, сиёсат масалаларига у ёки бу даражада тўхталиб ўтганлар. Кўриниб турибдики, Ўзбекистонда ҳам кейинги вақтда рус файласуфининг фалсафий меросини ўрганиш соҳасида муайян натижаларға эришилган.

Шунга кўра, биз ушбу мақолада Н.А.Бердяевнинг ижодини, дунёқарашини, ижтимоий қарашларини таҳлил қилишға ҳаракат қилдик.

Асосий қисм

Замондошлари Н.А.Бердяевга юксак баҳо бериб уни “рус Гегели”, “Достоевский фарзанди” деб таърифлаганлар.

Рус олими В.Г.Горбачев, Н.А.Бердяевни “рус Гегели” энг ёрқин ва шу билан жаҳон ва ватан фалсафаси тарихида фожиали шахслардандир”, деб таъкидлаган. К.Ковалевнинг таъкидлашича “1947 йилда Буюк Британиянинг Кембриж университети Н.А.Бердяевга теология доктори унвонини беради”. Унинг Парижда босиб чиқарилган асарлари, китоблари, мақолалари ва нашрларининг сони 483 номдан ошиб, дунёнинг 20 дан ортиқ тилларига таржима қилинган. Буларнинг ҳаммаси Н.А.Бердяевнинг нафақат рус, балки жаҳон фалсафий ва маърифий тараққиётига улкан ҳисса қўшган машҳур файласуф олим ва таниқли публицист даражасига кўтарилганлигидан далолат беради.

Жаҳон фалсафаси тарихида XIX охири ва XX аср бошлари ғоят мураккаб, зиддиятли ва мазмунга бой, айна чоғда ижтимоий тузумлар учун, фалсафий-сиёсий таълимотлар, маънавий-ахлоқий тамойиллар, кадриятлар ва цивилизациялар учун ҳам муҳим, машаққатли давр бўлган. Бу жараённинг моҳияти ва хусусиятларини англашда рус фалсафаси, хусусан унинг таниқли вакилларида бири Н.А.Бердяевнинг ҳаёти, фаолияти ва фалсафий таълимоти муҳим ўрин тутди.

Н.А.Бердяевнинг фалсафий мероси кўп йўналишли бўлиб, уларга шахс ва инсон эркинлиги ва кадри, давлат ва ижтимоий бошқарув, жамият ва маънавий тараққиёт, жамиятда диннинг устуворлиги, тарихнинг маъноси ҳақидаги каби муаммолар киради, улар жаҳон фалсафий қарашлари шаклланиши ва тараққиётига таъсир кўрсатди. Шу боис, Ғарбда рус фалсафасидаги диний “бурилиш” олқишланади. Шунинг учун унинг диний-фалсафий қарашларининг жаҳонда тан олиншининг сабаби шундандир. Зеро, унга 1947 йилда Кембриж университетининг теология доктори унвони берилганлиги ҳам шу билан изоҳланади.

Н.А.Бердяевнинг фалсафий мероси мураккаб ва серкирра ҳамда кўп йўналишлидир. Файласуф тўғрисидаги тадқиқотлар ва мавжуд маълумотлар рус диний фалсафаси, персонализм, экзистенциализм, славянофиллик оқимларнинг асосчиси эканлигини исботлайди.

Унинг фалсафий меросида кадриятшунослик, айниқса инсон ва шахс кадри масалалари муҳим ўринни эгаллайди. Унингча, инсон муаммоси фалсафанинг асосий муаммосидир. Инсон энг олий даражадаги тарихий мавжудотдир. Инсон тарихий даврда, тарихий давр инсонда мужассамдир. Инсоннинг ўзини икки дунё - ердаги ва илоҳий, пастки ва юқори дунё кесишадиган нукта сифатида тавсифлайди. Унингча, инсон юксак маънавий - диний, ахлоқий, эстетик сифатларни ташувчидир.

Н.А.Бердяев инсон ва шахс ҳаётида эркинлик масаласига катта аҳамият берган. Унинг фикрича, эркинлик инсоннинг ички қувватидир. Худди шу қувват ёрдамида инсон муайян турмуш қуриши, янги жамият, янги дунё барпо этиши мумкин. Олимнинг таъкидлашича, эркинлик инсонга берилган танлаш ва саралаш имконияти эмас, балки ижодкорликдир, яъни аввал мавжуд бўлмаган нарсани яратишдир. Худди шу жараёнда инсоннинг реал эркинлиги яққол намоён бўлади. Эркинлик йўқни бор қилувчи қудратдир. Инсоннинг нафақат табиий олами, ҳатто ўзини ўзи қайта қуриш қувватидир. Унинг фалсафий меросида давлат ва ижтимоий бошқарув масалаларига ҳам эътибор қаратилган.

Н.Бердяев давлатнинг жамият ва инсон ҳаётидаги роли, унинг ижобий ва салбий аҳамиятини кўрсатиб, инсон хошиш-иродаси билан яратиладиган, йўқ қилинадиган давлатнинг объектив табиий ва тарихий реаллик эканлигини таъкидлайди. Н.А.Бердяевнинг давлатлар ва миллатларнинг ўзаро муносабатлари ҳақидаги мулоҳазалари эътиборга лойиқдир. Унингча, давлат миллатлар мавжудлигининг белгилловчи аломати эмас, ҳар қандай миллат ўз давлатини ташкил қилиши, уни мустаҳкамлаш ва кучайтиришга ҳаракат қилиши керакдир. Бу миллатнинг соғлом туйғусидир. Давлат орқали миллатлар ўз имкониятларини очади ва амалга оширади. Миллатларнинг ўз давлати, мустақиллиги ва суверенитетини йўқотиши буюк бахтсизликдир, миллатлар руҳини майиб қиладиган оғир касалликдир.

Хулоса

Н.А.Бердяев ўз фалсафий мероси ва асарларида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг сақланиши ва мустаҳкамланишига катта аҳамият берган. Олимнинг қарашлари ва таълимотларининг кўп жиҳатлари Ўрта Осиё мутафаккирлари ва файласуфларининг илмий таълимотлари билан ҳамоҳангдир. Шу боисдан унинг фалсафий меросини ўрганиш мустақил Ўзбекистонда демократик, фуқаролик ва бозор иқтисодиётига асосланган жамият куришда ҳам ғоят қимматлидир.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. 382 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4 жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2020, 11 бет.
3. Горбачев В.Г. Основы философии / Курс лекций. – М.: Владос, 1998. – С. 59.
4. Ковалев К. Николай Александрович Бердяев - философия истории и политика. –М.: Прогресс, 1996. –С.186.